

Prof. Dr.
Zafer KOYLU

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi,
zkoynu@ogu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4921-9639>

Doktora Öğrencisi
Rıdvan SÜSLÜ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal
Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü,
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi,
rnssl@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9629-9849>

Eser Geçmişi / Article Past: Başvuruda bulundu. Applied 20/08/2020 Kabul edildi. Accepted 07/09/2020

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.783049>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Türk Siyasi Hayatında Kasım Küfrevi

Kasım Küfrevi in Turkish Political Life

Öz

1920 yılında Bitlis'te doğan Kasım Küfrevi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesinden mezun olduktan sonra siyasete atılmıştır. 1950 yılında Demokrat Parti (DP)den Ağrı adayı olarak gösterilen Küfrevi, Nakşibendi kimliği ile de ön plana çıkmıştır. Demokrat Parti, Ağrı'da yeni örgütlenen bir parti olmasına rağmen Küfrevi'nin bu kimliğinin de etkisiyle halkın kısa sürede ilgi ve güvenini kazanmıştır. Bu süreçte, Ağrı halkının parti, partililik ve ideolojik tutumdan ziyade Kasım Küfrevi ve beraberindekilere olan güven duygusunun yanı sıra, dini bağlılıklarının da etkili olduğunu söylemek yerinde olacaktır. 1950 yılının ardından 1954'te tekrar DP saflarında mecliste bulunan Küfrevi parti içerisindeki anlaşmazlıklardan dolayı DP ile yollarını ayırarak, aynı yıl Hürriyet Partisi'nde kurucu üye olarak görev almıştır. 1957 seçimlerinde Ağrı'dan bağımsız milletvekili olarak adaylığını koyan Küfrevi halkın kendisine gösterdiği teveccüh ile TBMM'ye girmeyi başarmıştır. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin ardından Yassada'da yargılanan Küfrevi sonraki süreçte beraat etmiştir. 1965'te Yeni Türkiye Partisi'nden 13. dönem, 1969'da Cumhuriyetçi Güven Partisi'nden 14. dönem Ağrı milletvekili olarak mecliste bulunan Küfrevi, 14 Ekim 1973 – 12 Eylül 1980 tarihleri arasında Ağrı senatörlüğü yapmıştır. Demokrat Parti, Bağımsız, Yeni Türkiye Partisi ve Güven Partisi olmak üzere üç farklı partiden milletvekili olarak meclise girmeyi başaran Kasım Küfrevi, mecliste bulunduğu sürece gerek Ağrı özelinde gerekse, ekonomi, eğitim, fikir, sanat, sosyal ve siyasi konularda öneriler vermiş, bu önerilerin çoğunu mecliste kabul ettirmeyi başarmıştır. Farklı siyasi partiler altında seçime girmiş olmasına rağmen milletvekili seçilen Küfrevi hem dini bir kişilik olarak, hem de Ağrı halkı tarafından sevilen, saygı duyulan bir lider olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmada, Türk siyasi hayatına Ağrıdan milletvekili olarak katılan ve uzun süre politikada bulunan Kasım Küfrevi'nin yaşam öyküsü ile beraber siyasi geçmişi incelenecektir. Çalışma sırasında Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, TBMM Arşivi, TBMM Zabıt Cerideleri ve süreli yayın seksiyonlarından yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kasım Küfrevi, Bitlis, Türk Siyasi Hayatı

* Bu makale T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı ile Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'nin düzenlediği "Cumhuriyet Devrinin Serhat Şehri Ağrı Uluslararası Sempozyumu (20-22 Nisan 2020)" nda hakem onayından geçerek bildiri olarak sunulmasına karar verilmiş, ancak Covid19 Pandemisi nedeniyle kongre iptal edildiğinden sunulmamıştır.

ATIF: KOYLU Zafer, SÜSLÜ Rıdvan, "Türk Siyasi Hayatında Kasım Küfrevi", **Tarih ve Gelecek Dergisi**, 6/3 (Eylül 2020), s. (841-854)

CITE: KOYLU Zafer, SÜSLÜ Rıdvan, "Kasım Küfrevi in Turkish Political Life", **Journal of History and Future**, 6/3 (September 2020), pp. (841-854)

Abstract

Kasım Küfrevi was born in Bitlis in 1920, completed his education life in Istanbul University Faculty of Literature and get into politics in 1950. Küfrevi, who was elected as a parliamentary deputy of Ağrı from the ranks of the Democratic Party (DP) in 1950, also came to the fore with his identity as Nakşibendi. Despite being a newly organized party in Ağrı, the Democrat Party entered the parliament by taking the vote of confidence from the people with the influence of Küfrevi's religious identity and in addition to partisanship and ideological attitude, so it will not be wrong to say that the religious affiliation of Kasım Küfrevi and his accompanying people is effective as well. Being elected as a member of parliament from DP, Küfrevi was in the parliament again in the DP ranks for the second time 1954, but due to the disagreements within the party came to parting the ways with DP and took part as the founding member of the Hürriyet Party, which was established in the same year. Küfrevi, who was nominated as independent deputy candidate from the city of Ağrı in the 1957 elections, succeeded in getting into the Turkish Grand National Assembly (TBMM). Küfrevi, who was tried in Yassıada after the 27 May 1960 Revolution, was acquitted later. He was elected as a member of parliament with the New Turkey Party in 1965 for 13th period, the Republican Confidence Party Küfrev in 1969 for 14th period and lastly between 14 October 1973 - 12 September 1980 he was senator for Ağrı. Succeeded taking part at the parliament with three different party, Democratic Party, the New Turkey Party and Confidence Party, also as an independent candidate, Kasım Küfrevi during this time gave parliamentary questions both specific for the city of Ağrı and Turkish Social and Political Life and was able to establish many of these questions in the parliament. He raised important views on education, ideas, art, social and political issues. Despite being elected under different political parties as a deputy, Küfrevi appears both as a religious personality and as a leader who is loved and respected by the people of Ağrı. In the study, the political history of Kasım Küfrevi, who was appointed as a deputy from Ağrı and who has been in politics for a long time, will be examined with his biography. During the study, Prime Ministry Republic Archive, TBMM Archive, TBMM Court Ceremonies and periodical sections were used.

Keywords: Kasım Küfrevi, Bitlis, Turkish Political life

Giriş

1-Kasım Küfrevi'nin Yaşam Öyküsü ve Siyasi Hayatı

Kasım Küfrevi, Nakşibendî-Hâlidî şeyhi Pîr Muhammed Küfrevî'nin altı çocuğundan en küçüğü olan Şeyh Abdülbaki Efendi'nin oğlu olarak 1920 yılında Bitlis'te dünyaya gelmiştir. Aile Küfrevi soyadını Siirt'in Küfra (Şirvan) köyünden geldikleri için almıştır.¹ Cumhuriyetin ilk zamanlarında zorunlu nedenlerden dolayı iskâna tabi tutulan aile İstanbul Üsküdar'a yerleştirilmiştir. Eğitim öğretim hayatına İstanbul'da başlayan Kasım Küfrevi ilk ve ortaokulun ardından İstanbul Erkek Lisesi'nden mezun olmuştur.² Küfrevi aynı yıl İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü kazanmıştır. Mezuniyeti sonrasında Yüksek Lisans ve Doktora eğitimine de İstanbul Üniversitesi'nde devam eden Kasım Küfrevi 1949 yılında "Nakşibendiliğin Kuruluş ve Yayılışı"³, adlı doktora tezini tamamlayarak doktor unvanını almıştır⁴.

1 İlhami Nalbantoğlu, Kasım Küfrevi'nin Ardından, Ahlat Kültür Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s. 20. Milliyet Gazetesi, 04.08.1984, s. 6. Ferit Aydın, Tarıkatta Rabıta ve Nakşibendilik, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2000 s. 198.

2 Muhammed Küfrevi, "Kasım Küfrevi (1920-1992)", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:2, s. 102.

3 Nakşibendiliğin büyüyüp yayılmasında etkili olan figürlerin hayatlarının incelendiği tezde, Mevlana Halid-i Bağdadi'nin hayatı, İstanbul, Hicaz, Filistin, Irak, Mısır gibi dünyanın farklı coğrafyalarına gönderilen halifeler ve Halidiliğin Anadolu topraklarında yayılması hakkında önemli bilgiler içermektedir, bkz: Mehmet Kubat, Mevlana Halid-i Bağdadi Sufi Kelamı, Hikmetevi Yayınları, İstanbul, 2014.

4 Kasım Küfrevi, "Nakşibendiliğin Kuruluş ve Yayılışı", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Türkiyat Enstitüsü Kütüphanesi, no:337, İstanbul, 1949; TBMM Albümü, Ankara 1974, s. 174.

Türk siyasi hayatında önemli bir dönüm noktası olan 14 Mayıs 1950 genel seçimleri, Demokrat Parti (DP)'nin zaferi ile sonuçlanırken Cumhuriyet Halk Partisi'nin 27 yıllık iktidarının da sonu olmuştu. Katılımın %80'in üzerinde olduğu seçimlerde DP, 408 milletvekilini kendi saflarında parlamentoya sokmayı başarmıştı.⁵ Bu seçimlerde İkinci Dünya Savaşı'nın ekonomik sıkıntılarının etkisi ile DP, ülke genelinde olduğu gibi Ağrı ili özelinde de büyük bir başarı göstermiştir. Seçim sonucunda DP milletvekili adayları Kasım Küfrevi, Celal Yardımcı ve Halis Öztürk oyların %64'ünü alarak milletvekili olmaya hak kazanmışlardır.⁶ DP'nin 1950 seçimlerinde Ağrı'da böylesine büyük bir başarı göstermesinde Kasım Küfrevi'nin etkisi önemlidir. Nitekim Nakşibendi soyundan gelen Küfrevi'nin bölge halkı tarafından kıymet gördüğü bilinmektedir. Bu dönemde CHP'nin Ağrı özelinde yaptığı en büyük eleştiri ise Kasım Küfrevi'nin seçim propagandası olarak dini alet ettiği yönündedir.⁷ 1950 yılında TBMM'de göreve başlayan Kasım Küfrevi, milletvekilliğinin ilk döneminde Ağrı'nın sorunları başta olmak üzere, fikir, sanat, iskân kanunu, eğitim-öğretim, anayasal çalışmalar, üniversiteler kanunu, diyanet işleri gibi birçok konuda söz hakkı almış önemli konulara değinmiştir. 1950-1954 yılları Kasım Küfrevi'nin milletvekilliği saflarında ilk tecrübesi olmasına rağmen Ağrı ilinin sorunları ile yakından ilgilenmiş, kentin ekonomik ve bayındırlık konularında yoğun çaba sarf etmiştir.

9. dönemde de DP saflarından milletvekili seçilen Kasım Küfrevi, yaptığı çalışmalar ile Ağrı halkının güvenini kazanmış, bölge de güçlü bir nüfuza sahip olmasından dolayı da DP tarafından 1954 seçimlerinde tekrar milletvekili aday olarak gösterilmiştir.⁸ Adaylık sürecinde Kasım Küfrevi'yi bağrına basan Ağrı halkı seçim propagandaları sırasında kendisine ithafen kurbanlar kesmiş, sevgi gösterilerinde bulunmuştur.⁹ DP Ağrı'da milletvekili belirlerken halkın dini duygularına hitap eden, halka güven veren adaylar üzerinde durmaya önem vermiştir. Nitekim bu dönemde Ağrı halkı parti, partililik yapmaktan ziyade inandıkları ve güvendikleri isimlerin ardından gitmiş, hangi parti bayrağı altında olursa olsun desteklemişlerdir. Kasım Küfrevi Ağrı halkı tarafından her şartta desteklenen bir siyasi kişilik olmuştur. Kasım Küfrevi'yi şeyh olarak nitelendiren halk, "O hangi partiden adaylığını koyarsa reyimizi ona vereceğiz" demeleri vermişlerdir.¹⁰

Yaklaşık iki ay süren propaganda sürecinin ardından 2 Mayıs 1954'te yapılan seçimlerde DP oyların %57'sini, CHP ise oyların %36'sını almıştır.¹¹ Ağrı'da seçimlere %90'ın üzerinde bir katılım sağlanmış DP oyların %69,2'sini kazanmıştır.¹² Seçim sonucunda en yüksek oy oranına sahip olan Kasım Küfrevi 45.536 oy alırken, Celal Yardımcı 42.234 Halis Öztürk 41.808, Nihat

5 Cemal Anadol, *Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti*, Yeni Kuvayı Milliye Yayınları, İstanbul 2004, s. 64.

6 Mehmet Pınar, "Çok Partili Dönemde Doğu Anadolu'da Seçimlere Bir Örnek Ağrı(Karaköse) Seçimleri(1946-1960)", *Turkish Studies*, Sayı:9/1, 2014, s. 444.

7 BCA, 490.1.0/240.956. 1-3.

8 2 Mayıs 1954 tarihinde yapılan genel seçimlerde Ağrı milletvekilleri şunlardır: DP adayları; Kasım Küfrevi, Celal Yardımcı, Halis Öztürk, Nimet S. Sümer. CHP adayları; Salih Türkmen, Hasan Ölçek, İsmail Erhan, Bedri Kılıç. Bağımsız; Halit Acarbay, Karaköse, 3 Mayıs 1954, s. 1. Yayla, 3 Ekim 1957, s. 1.

9 Yayla, 20 Mart 1954, s. 1. Karaköse, 20 Mart 1954, s. 1.

10 Milliyet, 20 Eylül 1957, s. 3.

11 Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017, s.251. Ayrıca bkz: Yakup Kaya, "Türk Siyasi Yaşamında 1954 Genel Seçimleri", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 7, Sayı 3, 2018.

12 1954 Seçim Sonuçları, Yeni Şafak Gazetesi, <https://www.yenisafak.com/secim-1954/agri-ili-secim-sonuclari> Erişim Tarihi, 17 Ocak 2020.

Sümer 39 294 oy alarak milletvekili seçilmeye hak kazanmışlardır.¹³ 1950 seçimlerinde halkın teveccühünü alarak milletvekili seçilen Kasım Küfrevi bu süre zarfında sinei millete indiklerini her fırsatta ifade etmiştir.¹⁴

DP'nin dört yıllık iktidarı boyunca Adnan Menderes ile anlaşmazlık yaşayan¹⁵, ya da partinin politikalarından rahatsızlık duyan bazı bakanlar istifa etmiş, sorunlar bu yolla giderilmeye çalışılmıştır.¹⁶ DP içerisinde asıl ayrılık basına ispat hakkını ortadan kaldırmayı amaçlayan kanun nedeniyle ortaya çıkmıştır.¹⁷ İktidar, politikalarının basın tarafından eleştirilmesi, çeşitli yolsuzluklar olduğu iddiası hükümetin basına çeşitli kısıtlamalar getiren bir yasa tasarısı vücuda getirmesi ile sonuçlanmıştır. Nitekim 9 Mart 1954'te 6334 sayılı "yayın yolu ile veya radyo ile işlenecek suçlar hakkında yasa" kabul edilmiştir.¹⁸ Bu yasa ile basın yoluyla işlenen suçlara ağır cezalar getirilmekte, basının iktidar aleyhine yayın yapma hakkı son derece daraltılmakta idi. Yine aynı tarihte kabul edilen 6337 sayılı yasa ile 5680 sayılı Basın Yasasının 36'ncı maddesi değiştirilerek, basın davalarının "Ağır Ceza Mahkemeleri" nde görülmesi ilkesi benimsenmişti¹⁹. Kabul edilen yasaya tepki DP içerisinden gelmiştir. Nitekim aralarında Kasım Küfrevi'nin de bulunduğu 19 kişiden²⁰ oluşan ve adlarına "ispatçılar" denilen milletvekilleri verdikleri bir önergede basına ispat hakkı verilmedikçe Bakan, Yargıç ve Devlet Memuru gibi görevlilerin kuşku altında kalacaklarını belirtmişlerdir.²¹ Başbakan Adnan Menderes bu önergenin geri alınması için görüştüğü ilk isim Kasım Küfrevi olmuştur, ancak Küfrevi bu önergeyi Devlet Bakanı Mükerrer Sarol'un yolsuzluklarını araştırması için verdiğini ifade ederek geri çekmeyeceğini dile getirmiştir.²² Mükerrer Sarol da bu süreçte muhalefetin elinde bir koza dönüşen bu "İspat Hakkı" meselesinin, onların elinden alınması gerektiğini düşünerek Mecliste şöyle konuşmuştu: "... İspat hakkını getirmek hepimiz için manevi bir görev olmalıdır. Demokrat Parti'nin başı daima yukarıdadır. Alın temiz, vicdanı aydınlıktır. Siyasi, manevi hayatımızı devamlı surette bulandıran fısıltı gazetesinin zehirlerini yok etmeye namuslu devlet, şerefli politika adamlarının haysiyetlerini korumaya mecburuz. Aziz arkadaşlarımdan niyaz ederim. Fitnenin kazanını söndürmek, dedikodunun, yalanın kökünü kurutmak için ispat hakkını tanyalım. Siyasi spekülasyonlara son verelim". Bu konuşma Atıf Benderlioğlu ve Agah Erozan tarafından detaylı bir şekilde Menderes'e anlatılıp, ertesi gün de gazetelerde Mükerrer Sarol'un fotoğraflarıyla yayınlanınca Menderes ile Sarol'un da araları bozuldu²³.

13 Yayla, 3 Mayıs 1954, s. 1. Karaköse, 3 Mayıs 1954, s. 1.

14 Karaköse, 20 Mart 1954, s. 1.

15 Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayınları, İstanbul 1996., s.104-110.

16 Faroz Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Bilgi Basımevi, Ankara 1976, s. 82.

17 Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...* a.g.e., s.112 -115.

18 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IX., Cilt:29, 09 Mart 1954, s. 530-535.

19 Kavanin Mecmuası, Dönem: 9, Cilt 36, s. 934; Mustafa Albayrak, "*Hürriyet Partisi'nin Türk Siyasi Tarihindeki Yeri ve Önemi*", 7. Türk Sosyal Bilimler Kongresi, 21-23 Kasım 2011, s. 349

20 19'lar diye anılan milletvekilleri şu isimlerden müteşekkildir: Kasım Küfrevi, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Ekrem Hayri Üstündağ, Safaettin Karanakaç, Ragıp Karaosmanoğlu, İsmail Hakkı Akyüz, Behçep Kayaalp, Muzaffer Timur, Ziyat Abuzziya, Sabahattin Çiracıoğlu, İbrahim Öktem, Raif Aybars, Turan Güneş, Ekrem Alican, Muhlis Bayramoğlu, Enver Güreli, Fethi Çelikbaş, Şeref Kamil Mengü, Mustafa Ekinci. Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara 2003, s. 180-181.

21 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre X, Cilt:11, 2 Mayıs 1955, s. 526-527.

22 Mustafa Albayrak, a.g.e., s. 349

23 Mükerrer Sarol bu durumu şöyle ifade etmektedir: "Maalesef Ağamızla yeniden darılmıştık". Mükerrer Sarol, *Bilinmeyen Menderes*, c. 2, Kervan yayınları, İstanbul 1983, s. 841-843.

Menderes, Kasım Küfrevi'nin ardından diğer ispatçılar ile de bir görüşme yapıp önermelerini geri çekmelerini istemişse de başarılı olmamış ve önergeyi veren 19 milletvekili 12 Eylül 1955'te Disiplin Kuruluna sevk edilmiş bu vekillerden 9'u partiden ihraç edilmiş geri kalan 10 kişi ise protesto ve destek amacıyla partiden istifa etmiştir.²⁴

DP'den ayrılan aralarında Kasım Küfrevi'nin de bulunduğu ispatçılar 20 Aralık 1955 tarihinde Hürriyet Partisi'ni kurduklarını açıkladılar.²⁵ Yaklaşık iki yıl HP saflarında bulunan Kasım Küfrevi 17 Eylül 1957 tarihinde istifa ederek tekrar DP'ye geri dönmüştür.²⁶ Kasım Küfrevi'nin istifa etmesinin altında yatan sebep HP içerisindeki ideolojik eğilimlerin yanı sıra sonraki seçimlerde yeniden seçilmek kaygısı olduğu vurgusu yapılmaktadır.²⁷

27 Ekim 1957 tarihinde yapılacak seçimin hazırlıklarına başlayan DP, milletvekili adaylarını 2 Ekim tarihinde belirlemiştir. Bu belirlemelere göre Kasım Küfrevi, Celal Yardımcı, Halis Öztürk, Şeref Saracoğlu, Nimet Sümer listeye girmeye hak kazanmıştır.²⁸ Seçim çalışmaları kapsamında propaganda konuşmalarını yapan milletvekili adaylarından Kasım Küfrevi, CHP'nin halkın kalkınmasının önünde en büyük engel olduğunu, DP'nin tekrar iktidara geleceğini halkın buna inanmasını ve desteklemesini istemiştir.²⁹ 27 Ekim tarihinde yapılan genel seçimleri DP kazanmıştır.³⁰ DP Ağrı'da da, Kasım Küfrevi ve Celal Yardımcı'nın Ağrı halkı üzerinde gerek dini, gerekse siyasi ilişkilerinin neticesinde seçimlerden tam anlamıyla zaferle çıkmıştır.

1957 genel seçimleri DP'nin kazandığı son seçim olmuştur. 7 Ocak 1946 yılında kurulan DP, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ile tarihe karışmış, Başbakan Adnan Menderes ve beraberindeki 592 sanık Yüksek Adalet Divanı'nca kurulan Yassıada mahkemelerinde 19 ayrı davadan yargılanmışlardır.³¹ Yassıada Mahkemeleri neticesinde DP'nin önde gelen isimlerinden 14 kişi idama mahkûm edilmiştir. Milli Birlik Komitesi sadece Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idam cezalarını onaylarken, diğer idam cezaları ise komite tarafından müebbet hapse çevrilmiştir. Bu sanıklardan bir kısım ise beraat etmiştir. Beraat edenler arasında Kasım Küfrevi'de bulunmaktadır.³²

Milli Birlik Komitesi'nin 13 Ocak 1961 tarihinde siyasi faaliyetlere izin vermesinin ardından Ekrem Alican önderliğinde Yeni Türkiye Partisi (YTP) kurulmuştur.³³ Yassıada Mahkemelerinde beraat eden Kasım Küfrevi 8 Temmuz 1965'te şu beyanı ile YTP saflarına katılmıştır: “eski fikir

24 Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...* a.g.e., s.114; Emel Aslan, *Türkiye'nin İç Siyasetinde Demokrat Parti (1950-1960)*, Ahi Evren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir 2014, s. 74-75.

25 Mustafa Albayrak, a.g.e., s. 355, Partinin sosyal piyasa ekonomisini savunan Türkiye'deki ilk parti olduğu iddiaları ile ilgili bkz. Diren Çakmak, *Hürriyet Partisi 1955-1958*, Libra Kitap 2016.

26 Zafer Gazetesi, 18 Eylül 1957, s. 1.

27 Mustafa Albayrak, a.g.e., s. 373.

28 Şark Ekspresi, 3 Ekim 1957, s. 1., Karaköse, 3 Ekim 1957, s. 1.

29 Şark Ekspresi, 10 Ekim 1967, s. 1., Karaköse, 10 Ekim 1957, s. 1.

30 BCA. 010.09/459. 1330. 6-7-., Karaköse, 28 Ekim 1957, s. 1., Zafer, 28 Ekim 1957, s. 1.

31 İlyas Topçu, Sema Akılmak Topçu, “Adnan Menderes'in Yargılanması ve İdamı”, *Akademik Bakış Dergisi*, sayı:61, Mayıs-Haziran 2017, s. 73.

32 Muhammed Küfrevi, “Kasım Küfrevi (1920-1992)”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:2, s. 102.

33 Hüseyin Çavuşoğlu, “Merkez Sağda 27 Mayıs ve 12 Eylül Sonrası Partileşme”, *Bahkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:12, Sayı:22, Aralık 2009, 166.

arkadaşlarımla aynı safta politikaya girmekle büyük haz duymaktayım.”³⁴ 10 Ekim 1965 tarihinde yapılan seçimlerde YTP sadece Ağrı ve Hakkari’de birinci parti olarak çıkmış, Kasım Küfrevi’de Ağrı’dan milletvekili seçilmiştir.³⁵ Kasım Küfrevi’nin Ağrı halkı üzerinde oluşturduğu güven duygusu ve dini bir önder olarak görülmesi YTP’nin seçimleri kazanmasında önemli bir etkidir. 13. Dönemde meclise YTP saflarında giren Kasım Küfrevi, 10’a yakın soru önergesi vermiş birçok konu hakkında görüş beyan etmiştir. Ağrı ilinin hava, kara, demiryolları sorunları hakkındaki önemli eksiklikleri bu dönemde dile getiren Küfrevi, Ağrı ilinde yapılacak yatırımlar üzerinde yoğunlaşmış ve bu durumu mecliste dile getirmiştir.

Kasım Küfrevi, 12 Ekim 1969’da yapılacak genel seçimlere, CHP’nin siyasi çizgisini “ortanın solu” olarak belirlemesinin ardından Van milletvekili Ferit Melen’in³⁶ de aralarında olduğu Turhan Feyzioğlu önderliğinde 47 milletvekilinin CHP’den istifası neticesinde kurulan Güven Partisi (GP) saflarında katılacağını ifade etmiştir.³⁷ Kasım Küfrevi dönemin siyasi konjonktürü içerisinde Komünizme karşı mücadele de önemli bir parti olarak GP’yi gördüğünü ifade ederek YTP’den ayrıldığını dile getirmiştir. Küfrevi verdiği demeçte: “YTP’den ayrılmış bulunuyorum. Siyasi hayatımızın bu safhasında, Komünizmle şuurulu bir şekilde mücadele etmek ön planda bulundurulması gerekli bir vazife ve faaliyettir. Bu mücadeleyi en iyi ve en tesirli şekilde yapan GP’dir. Ağrı’da GP listesinden seçime katılmaya karar vermiş bulunuyorum...”³⁸ GP 12 Ekim 1969 yılında yapılan seçimlerde Türkiye genelinde 15 milletvekili ile mecliste temsil edilmeye hak kazanmıştır. Bu milletvekillerinden biri de Kasım Küfrevi’dir. Seçimlere Ağrı’dan GP adayı olarak giren Kasım Küfrevi, partisinin %31,1 oy alarak Adalet Partisi’nin adayının ardından meclise girmeye hak kazanmıştır.³⁹ Kasım Küfrevi’nin 14. Dönem milletvekilliği 1973 genel seçimlerine kadar sürmüştür. Milletvekilliğinin ardından 14 Ekim 1973 tarihinde Ağrı senatörü seçilen Küfrevi bu görevini 1979 ara seçimlerine kadar devam etmiştir ve siyasetten çekilmiştir.⁴⁰ 3 Aralık 1992 tarihinde vefat eden Kasım Küfrevi’nin naaşı vasiyeti üzerine Eyüp Sultan Mezarlığına defnedilmiştir.

2- Kasım Küfrevi’nin TBMM’deki Faaliyetleri

Kasım Küfrevi, DP, YTP ve GP olmak üzere üç farklı partiden ve bağımsız milletvekili olarak meclise girmeyi başarmıştır. Siyasi serüveni boyunca gerek Ağrı özelinde gerekse, Türk sosyal ve siyasi hayatında önemli önergeler vermiş, birçok konuda söz hakkı alarak önemli noktalarda çeşitli beyanlarda bulunmuştur. Maarif, fikir, sanat, sosyal ve siyasal konularda önemli görüşler ortaya koyan Küfrevi’nin TBMM’deki çalışmalarını Ağrı özelinde ve Türk Siyasi Tarihi bağlamında farklı başlıklar altında incelemek yerinde olacaktır.

34 Milliyet, 9 Temmuz 1965, s. 1.

35 Yeni Şafak, “1965 Genel Seçim Sonuçları”, <https://www.yenisafak.com/secim-1965/secim-sonuclari> Erişim Tarihi: 21 Ocak 2020.

36 Ferit Melen’in Güven Partisi içerisindeki çalışmaları ve Türk siyasi hayatındaki yeri için bkz: Rıdvan Süslü, “*Türk Siyasi Hayatında Bir Portre: Ferit Melen*”, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2017.

37 Muhammed Küfrevi, *a.g.m.*, s. 102.

38 Milliyet, 10 Ağustos 1969, s. 1.

39 Yeni Şafak, “1969 Genel Seçim Sonuçları”, <https://www.yenisafak.com/secim-1969/agri-ili-secim-sonuclari>, Erişim Tarihi: 23 Ocak 2020.

40 Milliyet, 4 Ağustos 1984, s. 6.

2-1 Ağrı İli Özelinde Mecliste Verdiği Önergeler ve Yürüttüğü Çalışmalar

Kasım Küfrevi milletvekili seçildikten sonra Ağrı ilinin başta ekonomik sorunları olmak üzere her alanda çeşitli soru önermeleri vermiştir. Nitekim 1960'lı yıllarda Ağrı ilinin merkez ve ilçelerinde, plan ve program dâhilinde hangi bakanlığın neler yapacağına ve yapılacak yardımların bütçelerinin ne kadar olacağına dair bir soru önermesi vermiştir. Küfrevi'nin verdiği soru önermesine cevap dönemin Devlet Bakanı Cihat Bilgehan tarafından gelmiştir. Devlet Bakanı Bilgehan, Devlet Planlama Müsteşarlığınca hazırlanan bir çizelge ile soruları cevaplamıştır. Bu çizelgede yapılacak tesis ve hizmetler teker teker ve sektör itibarıyla açıklanmıştır. Bilgehan, Ağrı'ya 1966 yılı itibarı ile 19 Milyon 960 bin liralık yatırım yapılacağını belirtmiştir. Bu yatırımların sektörlere dağılımı ise şu şekildedir: Tarım 2.661.000 lira, Gıda 60.000 lira, Ulaştırma 1.300.000 lira, Konut 288.000 lira, Eğitim 9.460.000 lira, Sağlık 3.750.000 lira, Diğer Kamu Sektörleri 2.968.000 lira. Bu yatırımların genel toplamı 19.968.000 olarak belirtilmiştir.⁴¹ Kasım Küfrevi'nin 1967 yılında da Ağrı ili merkez ve ilçelerinde plan ve program icabı olarak bakanlıkların yapacağı yatırımların neler olduğuna dair soru önermesi vermiştir. Önergede Karaköse'de bir çimento fabrikasının kurulması öngörülmüşken bu tesisin niçin Ağrı'dan başka vilayete aktarıldığı yönünde bir soru mevcuttur. Küfrevi'nin soru önermesine dönemin Başbakanı Süleyman Demirel tarafından cevap gelmiştir. Demirel verdiği yazılı cevapta; Beş Yıllık Kalkınma planlarında tayin edilen iktisadi ve sosyal hedeflerle bu hedeflere ulaşmayı sağlayacak yatırımların miktarlarının global ve sektörler itibarı ile gösterildiğini ifade ederek, projelerin yıllık programlar kapsamında belirlendiği ifade edilmiştir. Bu sebeple, Başbakan Süleyman Demirel, Kasım Küfrevi'nin önergesinde ifade ettiği şekli ile Ağrı'da bir çimento fabrikası kurulması öngörülmüş olmadığını ancak çimento fabrikasının Doğu Anadolu'da⁴² kurulması lüzumu olduğunu belirtmiştir. 1967 yılı programına göre, Ağrı iline yapılacak yatırımları sektörler, ilgili kuruluşlar, proje adları olarak detaylı bir şekilde açıklayan Başbakan Süleyman Demirel, bu tabloda 1967 yılı programına global olarak konulup da illere göre henüz ayırım yapılmadığını, yapılacak yatırımlardan Ağrı iline düşen pay ile mahalli idarelerin yapacakları yatırımları aşağıda ki tabloda olduğu gibi belirtmiştir.⁴³

1967 yılı programına göre Ağrı ilinde yapılacak yatırımlar				1967	Ağrı	
Sektör	Proje sahibi	Proje adı	programı	Proje tutarı	(Bin TL) Bitiş tarihi	
Tarım	Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü	Elektirik - Sarıköy projesi : Elektirik sulaması III nolu kısım	500	4 995	1968	
		Küçüklük ve Developman :				
	Toprak su Genel Müdürlüğü	Taşlıca - Kınıklı Bilenik	360	360	1967	
	Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü	Hayvan pazarı inşaatı	400	1 500	1968	
		Patnos ot. hangarı inşaatı	100	100	1967	
		Tutak ot. hangarı ve iki oto graj inşaatları	75	75	1967	
		Merkezde su ni tohum laboratuvarı su tesisi				
		İkmal inşaatı, ot. hangarı inşaatı	70	70	1967	
		Gürbünak tahafıuşane inşaatı	700	800	1967	
		Halk eğitim merkezi	1 000	2 000	1967	
		1. Hoğalı su ni tohum laboratuvarı ikmal inşaatı				
		Elektirik su ni tohum laboratuvarı ikmal inş.	45	45	1967	
		Tutak tabii tohumlaşma laboratuvarı tesisleri	90	90	1967	
		(530) (530)	250	250	1967	
Ulaştırma	Karayolları Genel Müdürlüğü	Şube tesisi inşaatı (Kars, Ağrı, Ardahan)	(300)	(6 000)	1972	
		Bulanık - Patnos geçici onarımı	300	1 000	1968	
		Ağrı - Tutak	300	2 000	1968	
		Ağrı - Cumaçay	200	2 000	1968	
	Köy İşleri Bakanlığı (Yal. Su. Elektrik Genel Müdürlüğü	Köy yolu yapımı	960	960	1967	

Not : 1. İllere göre tasnifi yapılamamış olan toplam yatırımlardan Ağrı ilinin yararlıcağına miktara tesbit edilmemiştir.
2. Parantezli rakamlar iki veya daha fazla ile ait toplam rakamlardır.

1967 yılı programına göre Ağrı ilinde yapılacak yatırımlar cetveli.⁴⁴

41 TBMM ZC, Dönem: 2, Cilt:5, Birleşim: 66, 16 Mart 1966, s. 334-335.

42 I. Beş Yıllık Kalkınma planı kapsamında Doğu-Anadolu'da kurulacak olan çimento fabrikası Van'a kurulmuş ve 15 Mayıs 1969 tarihinde üretime başlamıştır. Bu dönemde siyasi polemik konusu olan çimento fabrikasının kurulması Ferit Melen gibi dönemin güçlü siyasi aktörlerinin etkisi ile Van'da kurulduğu söylemi konuşulsa da, fabrikanın Ferit Melen-İsmet İnönü yakınlığından dolayı Van'a yapıldığı yaygın bir söylemdir. Van Postası, 14 Mayıs 1969, s. 1., M. Naci Canbay, "Milli Savunma Bakanı Ferit Melen ile Mülakat", Kültür ve Sanatta Van'ın Sesi, Yıl:1, Sayı:1, Van 1977, s. 3.

43 TBMM ZC, Dönem 2, Cilt:13, Birleşim: 57, 18 Şubat 1957, s. 461-462.

44 TBMM ZC, Dönem 2, Cilt:13, Birleşim: 57, 18 Şubat 1957, s. 461-462.

Kasım Küfrevi, TBMM’de Ağrı ilinin tren ve hava yolu ulaşımı ile alakalı iki farklı önerge vermiştir. Ağrı iline yapılan uçak seferlerinin iptal edilmesi nedeni ile soru önergesi veren Kasım Küfrevi, konu ile alakalı Ulaştırma Bakanı Seyfi Öztürk’e, Ağrı’ya yapılmakta olan uçak seferlerinin iptal edilmesinin sebebinin ne olduğunu ve seferlerin tekrar tesis edilecekse hangi zamanlarda uygulanacağını sormuştur. Verdiği soru önergesinde bir diğer önemli nokta ise Karaköse’de havaalanı inşa edilip edilmeyeceği, bu doğrultuda arazi istimlakinin yapıp yapılmadığını sormuştur. Kasım Küfrevi’nin yazılı soru önergesine cevap veren Ulaştırma Bakanı Seyfi Öztürk; Ağrı uçak seferlerinin 1 Kasım 1962 tarihinde yolcu azlığından ve bu hatta yapılan ulaşımdan zarar edildiğini belirtmiştir. Ulaştırma Bakanı’nın verdiği rakamlara göre 1962 Temmuz, Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında toplam 58 sefer düzenlenmiş bu seferde toplamda 1392 koltuk talep edilmiştir. Bu seferler sırasında taşınan yolcu sayısının 222 olduğunu belirten Öztürk, boş kalan koltukların adedini 1170 olarak vermiştir. Yapılan bu 58 seferde, her sefer başına 3,9 yolcu düştüğünü belirtilmiş, bir seferin masrafının ise 2.968.83 TL olduğu, gerçekleştirilen her bir seferde ise sadece 273 TL gelir elde edildiğini ve 2.695.83 TL zarar edilmesi hasebiyle bu seferlerin iptal edildiğini açıklamıştır. Verdiği cevapta Ağrı iline belirtilen sebeplerden dolayı uçak seferlerinin düzenlenmesini planlamadıklarını belirterek Karaköse’de herhangi bir havaalanı yapımının düşünülmeyeceği dolayısı ile herhangi bir istimlak durumunun da söz konusu olmadığı beyan edilmiştir.⁴⁵

Ulaşım konusunda Kasım Küfrevi’nin verdiği bir diğer soru önergesi ise demiryolları ile alakalıdır. Demiryolunun Horasan’dan Karaköse’ye kadar ulaşmasının Ağrı ile üzerindeki sosyo-ekonomik kalkınmanın önemini farkında olan Küfrevi bu konuyu 1967 ve 1968’te yazılı soru önergesi vererek gündeme taşımıştır. Küfrevi verdiği önergelerde, Horasan demiryolunun Karaköse’ye kadar uzatılmasının düşünüldüğü düşünülmediğini gündeme getirmiştir. Dönemin Bayındırlık Bakanı Etem Erdiç’in verdiği cevapta Bakanlık tarafından yapılan etütler neticesinde gerek tabiat şartlarının uygun olmaması gerekse bu hattın inşasının mali olarak devlete maliyetli olacağını belirterek bu hattın açılmayacağını ifade etmiştir.⁴⁶ Konuyu 1968 yılında tekrar gündeme taşıyan Kasım Küfrevi’ye Bayındırlık Bakanı Orhan Alp’in verdiği cevapta inşaları devam eden demiryolu projelerinden başka yeni demir yolu projelerinin tatbikatına geçilmediğini belirtmiştir. Horasan Demiryolu’nun Karaköse’ye bağlanması yönünde etüt çalışmalarının devam ettiğini de belirten Alp, yapılan etütler neticesinde %012,5 gibi büyük meyiller dolayısı ile normal standartlarda inşası mümkün olmayan bu hattın, Muş’a bağlanması halinde 550 milyon lira, Köprüköy’e bağlanması halinde 850 milyon liraya mal olacağını anlaşıldığını belirtmiştir.⁴⁷

2.2. Ulusal Konularda TBMM’de Yürüttüğü Çalışmalar

Kasım Küfrevi, TBMM’de bulunduğu zaman diliminde birçok konu hakkında görüş bildirmiş ve önemli konulara vurgu yapmıştır. 9 Haziran 1970 tarihinde gerçekleştirilen oturumda ateşli silahlar ve bıçaklar hakkındaki kanunun bazı maddelerinde değişik yapılmasına dair kanun tasarısı verilmiştir. Bu değişiklikler ile beraber ateşli silahlar ile yivsiz av tüfekleri ve mermilerinin kullanım alanında kısıtlama yapılması üzerine görüşmeler başlamıştır. Konu üzerine söz hakkı alan Kasım Küfrevi, senelerden beri av sporu ile meşgul olduğunu, insanların tarih sahnesine çıktığı andan itibaren avcılık ile ilgili olduklarını belirtmiştir. Avcılık, yivli ve yivsiz silahlar hakkında teknik bilgi veren Kasım Küfrevi, bu konu üzerinde yapılan akademik çalışmalardan örnekler vermiştir. Sadece yivsiz av silahı ve yivsiz av tüfeği ile avın yapılması mecburiyeti şartı konulması

45 TBMM ZC, Dönem 2, Cilt:12, Birleşim: 49, 8 Şubat 1967, s.433-434.

46 TBMM ZC, Dönem 2, Cilt:11, Birleşim: 36, 25 Ocak 1967, s.452-453.

47 TBMM ZC, Dönem 2, Cilt:28, Birleşim: 95, 21 Ekim 1968, s.1051-1052.

durumunda ise giden ve kamp yapan avcılarının, vurduğu hayvanın etine gelen yırtıcı hayvanlar karşısında savunmasız kalacaklarını, kendilerini müdafaa şansları olmayacağını belirtmiştir. Bu durumda av sırasında yivli silah kullanılmadığı takdirde sadece uçan hayvanların avcılığının yapılabileceğini bunun da avcıyı büyük tehlikelere sürükleyeceğini ifade etmiştir. Bu minvalde yivli silahların mutlak suretle maddede belirtildiği gibi değil, İçişleri Bakanlığının izni dâhilinde kullanılması yoluna gidilmesi yönündeki önerisi ile sözlerine son vermiştir.⁴⁸

Kasım Küfrevi'ni TBMM'de yürüttüğü çalışmalar ve fikir beyan ettiği konular çeşitlilik göstermektedir. 1951 yılında Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Beden Terbiye Umum Müdürlüğü bütçe görüşmelerinde, Ankara Üniversitesi'nin bütçe görüşmelerinin gerçekleştiği sırada söz hakkı alan Kasım Küfrevi, her şeyden evvel tefekkür müessesesi olması icap eden İlahiyat Fakültesi hakkında önemli bir noktaya temas etmek istediğini ifade etmiştir. Ankara Üniversitesi'nin İslam Felsefe ve Teolojisinden mahrum olduğunu dile getiren Küfrevi, bir İslam Felsefesi profesörünün bu kürsüye getirilmesini istediğini belirtmiş ve bu önergesinin kabul edilmesini rica etmiştir. Kasım Küfrevi'nin verdiği bu önerge mecliste oylamaya sunulmuş ve kabul edilmiştir.⁴⁹ Bir başka bütçe görüşmesi ise, 1955 yılında gerçekleştirilmiştir. Maarif Vekâleti, Ankara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Beden Terbiye Umum Müdürlüğü bütçe görüşmeleri sırasında DP'den arkadaşı Burhanettin Donat'ın sözlerine binaen görüş bildirmiştir. Burhanettin Donat bütçe görüşmeleri sırasında eski eserlerin onarımı için 500 bin liralık ilave bütçe teklifinde bulunmuştur. Yeryüzünde Bizans eserleri ile ilgilenen büyük bir kitlenin olduğunu ifade eden Onat, bu kişilerin her iki senede bir toplandıklarını belirterek sıradaki toplantının hükümet tarafından İstanbul'da toplanmasına karar verildiğini dile getirmiştir. Fatih döneminden beri hassasiyet ile muhafaza edilen eserlerin son 30 yılda büyük bir tahribat yaşadığını belirtmiş ayrılacak bu bütçe ile bu tahribatların giderilmesi gerektiğini sözlerine eklemiştir. Yaklaşık 1500-1500 Bizantoloğun Türkiye'ye gelerek bu eserleri tetkik edeceklerini belirten Onat, bu kişilerin Türkiye'ye gelmeden bu eserlerin tanzim ve onarımı için bir komisyon kurulmasını önermiştir. Burhanettin Onat'ın bu söylemlerine binaen söz hakkı alan Kasım Küfrevi, Onat'ın bu önerilerine can-ı gönülden katıldığını ifade ederek, eski eserlerin tahribatından duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir. İlim zaviyesinde mesele görüşüldüğü zaman üzerinde önemle durulması gerektiğini ifade eden Küfrevi, Burhanettin Onat ile Bizantolokların Türkiye'de yapacakları incelemelere ilişkin endişelerini dile getirmiştir. Küfrevi, ilim dünyasının üzerinde ehemmiyetle durduğu her eserin ihyasını herkesin takdirle karşılayacağını ancak gelecek Bizantolokların geçmişte yaptıkları toplantılarda, Bizans eserlerinin meydana çıkarılması için Sultan Ahmet Cami'nin yıkılmasını teklif ettiklerini belirterek, bu onarımların bu kişilere gösteriş amaçlı yapılacaksa buna sıcak bakmadığını ve bundan yana olmadığını sözlerine eklemiştir. Kasım Küfrevi konu ile alakalı son olarak, yapılacak bu onarımların milli haysiyeti rencide eder şekilde telakki edilecekse, böyle bir yola girmek milli haysiyetimizi daha çok rencide edeceği doğrultuda görüş beyan etmiştir.⁵⁰

Adnan Menderes tarafından DP'nin 1955'teki hükümet programı 58 muhalife karşı 398 oy alarak TBMM'de güvenoyu almıştır. Program üzerinde Cumhuriyetçi Millet Partisi(CMP) adına Osman Bölükbaşı, HP adına E. Ali Can, Turhan Güneş ve Kasım Küfrevi'de söz hakkı almışlardır. Kasım Küfrevi DP'nin 1950'den 1955'e kadar açıklamış olduğu hükümet programlarını değerlendirerek konuşmasına başlamıştır. DP'den ayrıldığı için HP saflarından hükümet programını

48 TBMM ZC, Dönem 2, Cilt:6, Birleşim: 99, 9 Haziran 1970, s. 204-206.

49 TBMM ZC, Dönem 9, Cilt:5, Birleşim: 51, 25 Şubat 1951, s. 826.

50 TBMM ZC, Dönem:10, Cilt:5, Birleşim:52, 28 Şubat 1955, s. 985- 988.

değerlendiren Küfrevi, DP'nin açıkladığı 3. Hükümet programına çeşitli eleştiriler getirmiştir. Küfrevi, program bir hükümetin yapacağı işleri ve takip edeceği prensipleri gösterir diyerek, mühim olan noktanın, bu programa vurgulanan söylemlerin yaptırıncılarının sahip olduğu zihniyet ve prensiplerdir demiştir. Kasım Küfrevi, Menderes hükümetinde hâkim olan zihniyetin vatandaşı fikir ve düşünce hürriyetine aykırı, hüküm ve tasarruflardan kurtarma bakımından başarılı olmadığını dile getirmiştir.⁵¹ DP'nin açıkladığı hükümet programına eski bir DP'li olarak tepki gösteren Kasım Küfrevi, 4. Menderes kabinesinin buhranlı bir fetret döneminden geçtiğini belirterek, dördüncü kabineyi liyakat ile temsil edecek birçok vekilin olduğunu vurgulamış, başbakanın iki bakanlığı bünyesinde himaye ettiğini söylemiştir. Anayasa'da böyle bir durumun mevcut olmadığını ifade eden Küfrevi, "Nalbin zuhuru için, vekilin sükutu şarttır" demiştir.⁵²

DP'nin açıkladığı hükümet programını üslup bakımından bugüne kadar dinlediği programlar içerisinde en sevimsizi olarak gördüğünü dile getiren Kasım Küfrevi sözlerine şöyle devam etmiştir: "Aziz arkadaşlarım, bir insan tahayyül buyurunuz, bir günahkâr ürkekliğiyle itirafı zünup odasına yaklaşıyor, içeri giriyor. Fakat içeri girdikten sonra günahını itiraf etmenin günah olduğuna kani olarak aniden dışarı fırlıyor. Ondan sonra bir tövbekâr insan huzuru ile meydana doğru ilerliyor. İşte aziz arkadaşlar 4. Menderes Hükümetinin programı üzerinde böyle bir haleti ruhiye kanatlarını germiştir."⁵³ İfadeleri ile Menderes hükümetinin açıkladığı hükümet programından memnun olmadığını vurgulamıştır. Açıklanan hükümet programında herhangi bir değişikliğin olmadığını belirten Kasım Küfrevi, memleketin ufkuna bir tencere kapağı gibi çökmüş olan maddi, manevi sahalardaki sıkıntıları kaldırarak, vatandaşı rahatlatacak herhangi bir yenilik ve ilerleme içermediğini ifade etmiştir.⁵⁴

Doktora eğitimini tamamlamış, üniversitede yıllarca görev almış, Almanca, İngilizce, Arapça, Farsça bilen⁵⁵ Kasım Küfrevi'nin üzerinde durduğu önemli konulardan biri de üniversite meselesidir. Nitekim Kasım Küfrevi 1955 hükümet programında dünyanın her tarafında demokrasilerin mihrakı olarak gördüğü üniversiteler hakkında herhangi bir konunun mevcut olmamasını eleştirmiştir. Üniversitelerin özerk ve özgür kurumlar olduğunu dile getiren Kasım Küfrevi, önceki dönemlerde siyasi yazılar yazan ve hükümete eleştiriler getiren bir profesörün unvanının kaldırılmasına yönelik maddelerin program dâhilinde olduğunu vurgulayarak bu durumdan duyduğu rahatsızlığı belirtmiştir. Üniversite hocasının görevinin öğrencilerini eğitmenin yanı sıra, bilimsel yazılar yazmak ve halk ile temas halinde bulunup onlara dair çeşitli yayınlar yapmak olduğunu belirten Kasım Küfrevi, bu kanun-program ile üniversite hocalarının halk ile irtibatının kesilmeye çalışıldığının, üniversitenin özerkliğinin yanında bu kanunun Demokles'in kılıcı gibi durduğunu sözlerine eklemiştir. Konuşmasında programın mali içeriği, ekonomik hükümleri, bütçe kapsamı, antidemokratik bulduğu hükümleri, basın hürriyeti, Kıbrıs meselesine değinerek sözlerini şu ifadeler ile tamamlamıştır: "Vazife şuuru ile mütehalli olan ve Yüksek Meclis'in temayüllerini ön planda bulunduran bir hükümete hakikaten mütehassirim. Öyle bir hükümet ki milletin hak ve hürriyeti bahis mevzu olduğu vakitte, milletin hüviyet ve mukadderatını alakadar eden bir hadise meydana geldiği zaman; olacağını biliyorduk ama ne zaman olacağını bilmiyorduk demiyen bir hükümete mütehassir olarak karşınızdan ayrılıyorum".⁵⁶

51 TBMM ZC, Dönem:10, Cilt:8, Birleşim:15, 16 Aralık 1955, s. 292-293.

52 Milliyet, 17 Aralık 1955, s. 5.

53 TBMM ZC, Dönem:10, Cilt:8, Birleşim:15, 16 Aralık 1955, s. 293.

54 TBMM ZC, Dönem:10, Cilt:8, Birleşim:15, 16 Aralık 1955, s. 293.

55 TBMM Albümü, Ankara 1974, s. 174.

56 TBMM ZC, Dönem:10, Cilt:8, Birleşim:15, 16 Aralık 1955, s. 292-298

Kasım Küfrevi'nin değindiğimiz önergeler ve dahil olduğu meclis çalışmalarının yanı sıra söz hakkı aldığı, önemli fikir ve görüşlerini belirtmekten geri kalmadığı çeşitli konular vardır. Kasım Küfrevi yukarıda değindiğimiz konuların haricinde, 1951 yılında gerçekleştirilen Hatay seçimlerinde yolsuzluk yapıldığına dair söylemlere binaen; hak, hukuk, adalet çerçevesinde bu tutanakların tetkik edilmesi yönünde görüş bildirmiştir.⁵⁷

1951 yılında Hatay'da yapılan seçimlerde yolsuzlukların olduğunu ve bu suretle tutanakları inceleyen komisyonun hazırladığı raporun tatmin edici bulunmamasından dolayı bu tutanakların tekrar incelenmesi istenmiştir. Kasım Küfrevi'nin TBMM'de görüş bildirdiği diğer konular şöyledir: Maarif Teşkilâtına dair olan 789 sayılı Kanununun 22. maddesinin yürürlükten kaldırılması hakkındaki kanun teklifi,⁵⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı 1951 yılı Bütçesi görüşmeleri,⁵⁹ 2510 sayılı İskân Kanununu tadil eden 5098 sayılı Kanununun 12. maddesinin değiştirilmesi ve yasaklığı kaldırılan yerlerle, 5227 sayılı Kanununun 1. maddesinin 4. bendinde zikredilen idareten boşaltılmış bölgelerde köyler teşkili ve halkının yerleştirilmesi hakkındaki Kanun,⁶⁰ Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu münasebetiyle,⁶¹ 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun tekrar meriyete girmesi hakkındaki Kanun,⁶² Namık Kemal Mahallesiindeki memur evlerinin satışı ve resmî dairelere tahsisi suretiyle tasfiyesi hakkındaki kanun teklifleri münasebetiyle,⁶³ Manisa Mebusu Refik Şevket İnce ve Erzurum Mebusu Bahadır Dülgerin, Arzuhal Encümeninin 27.2.1953 tarihli Haftalık Karar Cetvelindeki 5398 sayılı Kararın Umumi Heyette görüşülmesine dair takrirleri ve Arzuhal Encümeni mazbatasını münasebetiyle,⁶⁴ İlkokul öğretmenleriyle ilkokul öğretmenliğinden gelip de muhtelif dereceli okullarda ve Millî Eğitim Vekâleti Teşkilâtında çalışanların aylık dereceleri hakkındaki Kanun münasebetiyle,⁶⁵ Bâzı suç ve cezaların affı hakkında kanun tasarısı ile ilgili teklifler ve Adalet Komisyonu raporu münasebetiyle,⁶⁶ 1968 yılı Bütçe kanunu tasarısı münasebetiyle.⁶⁷

Sonuç

1920 yılında Bitlis'te dünyaya gelen Nakşibendi-Halidi şeyhi'nin torunu Kasım Kùhrevi, iskân politikası gereği getirildiği İstanbul'da iyi bir eğitim almıştır. Bağlı bulunduğu Nakşibendilik ile ilgili ilk bilimsel çalışma olan "Nakşibendiliğin Kuruluş ve Yayılışı" adlı bilimsel çalışmayı da kendisi yapmıştır. Almanca, İngilizce, Arapça ve Farsça bilen Kùhrevi, 1950 yılında DP saflarından siyasi hayata girmiştir. Özellikle yetiştiiği ortam, eğitim düzeyi, bağlı bulunduğu tarikat ve dönemin koşulları onun çok çabuk ön plana geçmesini sağlamıştır.

57 TBMM ZC, Dönem:9, Cilt:4, Birleşim:27, 8 Ocak 1951, s. 103-104.

58 TBMM ZC, Dönem:9, Cilt 4, Birleşim:37, 31 Ocak 1951, s. 477-478.

59 TBMM ZC, Dönem:9, Cilt 5, Birleşim:48, 22 Şubat 1951, s. 441.

60 TBMM ZC, Dönem:9, Cilt 9, Birleşim:107, 1 Ağustos 1951, s. 466.

61 TBMM ZC, Dönem:9, Cilt: 10, Birleşim: 10, 1 Ağustos 1951, s. 282.

62 TBMM ZC, Dönem:9, Cilt: 18, Birleşim: 21, 24 Aralık 1952, s. 400.

63 TBMM ZC, Dönem:9, Cilt: 24, Birleşim: 109, 15 Temmuz 1953, s. 706.

64 TBMM ZC, Dönem:9, Cilt: 28, Birleşim: 39, 8 Şubat 1954, s. 111.

65 TBMM ZC, Dönem:9, Cilt: 28, Birleşim: 41, 11 Şubat 1954, s. 219

66 TBMM ZC, Dönem:2, Cilt: 7, Birleşim: 108, 11 Temmuz 1966, s. 589.

67 TBMM ZC, Dönem:2, Cilt: 24, Birleşim: 42, 12 Şubat 1968, s. 605.

Ağrı özelinde yapılan seçim ziyaretleri esnasında dinsel temalı konuşmaları nedeniyle halktan büyük bir teveccüh görmüştür. Bu nedenle bölge vatandaşlarının büyük bir kısmı o hangi partiye geçerse ona oy vereceklerini belirtmişlerdir. Nitekim bağımsız olarak girip kazandığı seçim hariç olmak üzere DP, YTP ve GP gibi üç farklı partiden aday olmasına rağmen Ağrı halkı tarafından milletvekili seçilmiştir. Kasım Küfrevi'ye Ağrı'da gösterilen bu teveccüh, yöre halkının parti, partcilik ve herhangi bir idolojide meyletmekten ziyade, dini bir lider olmasının yanı sıra, oluşturduğu güven duygusunun bir sonucudur. Kasım Küfrevi'nin seçim süreçlerinde kullandığı dil ve üslup, CHP tarafından dinin siyasete alet edildiği şeklinde eleştirilere de yol açsa da Kasım Küfrevi bu tavrından taviz vermemiştir.

Kasım Küfrevi'yi gerek siyasete girmeden önceki ve gerekse siyasete girdikten sonraki hayatı göz önüne alındığında; kendisini bir akademisyen/egitimci bu eğitim tecrübesini siyasette somutlaştıran bir devlet adamı olarak tanımlamak mümkündür. Nitekim, dini kimliği, eğitimi, entelektüel birikimi, seçim ve milletvekili tecrübesi ile Parlamentoda bir çok konuda soru, görüş, ve önerileri olmuştur. Seçildiği bölgenin tüm sorunlarını Meclise taşımaya bilmiş, özellikle kentin ekonomik, ulaşım ve bayındırlık sorunlarının çözümünde etkin rol oynamıştır.

KAYNAKÇA

ARŞİVLER

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

RESMİ KAYMAKLAR

TBMM Albümü

TBMM Zabıt Cerideleri

GAZETE VE DERGİLER

Karaköse

Kültür ve Sanatta Van'ın Sesi

Milliyet

Şark Ekspresi

Yayla

Yeni Şafak

Zafer

KİTAP, MAKALE VE TEZLER

- Ahmad, Faroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye(1945-1980)*, İstanbul: Hil Yayınları, 1996.
- Ahmad, Faroz, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Ankara: Bilgi Basımevi, 1976.
- Akşin, Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017.
- Albayrak, Mustafa, “Hürriyet Partisi’nin Türk Siyasi Tarihindeki Yeri ve Önemi”, 7. Türk Sosyal Bilimler Kongresi, 21-23 Kasım 2011.
- Anadol, Cemal, *Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti*, İstanbul: Yeni Kuvayı Milliye Yayınları, 2004.
- Aslan, Emel, *Türkiye’nin İç Siyasetinde Demokrat Parti (1950-1960)*, Ahi Evren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir 2014.
- Aydın, Ferit, *Tarikatta Rabıta ve Nakşibendilik*, İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2000.
- Canbay, M. Naci, “Milli Savunma Bakanı Ferit Melen ile Mülakat”, *Kültür ve Sanatta Van’ın Sesi*, Yıl:1, Sayı:1, Van 1977.
- Çavuşoğlu, Hüseyin, “Merkez Sağda 27 Mayıs ve 12 Eylül Sonrası Partileşme”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:12, Sayı:22, Aralık 2009, 165-178.
- Eroğul, Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 2003.
- Kaya, Yakup, “Türk Siyasi Yaşamında 1954 Genel Seçimleri”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 7, Sayı 3, 2276-2291.
- Kubat, Mehmet, *Mevlana Halid-i Bağdadi Sufi Kelamı*, İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2014.
- Kufralı, Kasım, “Nakşibendiliğin Kuruluş ve Yayılışı”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Türkiyat Enstitüsü Kütüphanesi, no:337, İstanbul, 1949.
- Küfrelî, Muhammed, “Kasım Küfrevî (1920-1992)”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:2.
- Nalbantoğlu, İlhami, *Kasım Küfrevî’nin Ardından*, Ankara: Ahlat Kültür Vakfı Yayınları, 1994.
- Pınar, Mehmet, “Çok Partili Dönemde Doğu Anadolu’da Seçimlere Bir Örnek Ağrı (Karaköse) Seçimleri(1946-1960)”, *Turkish Studies*, Sayı:9/1, 2014, 439-460.
- Süslü, Rıdvan “Türk Siyasi Hayatında Bir Portre: Ferit Melen”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2017.
- Topçu, İlyas, TOPÇU, AKILMAK, Sema, “Adnan Menderes’in Yargılanması ve İdamı”, *Akademik Bakış Dergisi*, sayı:61, Mayıs-Haziran 2017.
- Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Komisyon, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2016

İNTERNET KAYNAKLARI

Yeni Şafak,” 1965 Genel Seçim Sonuçları”, <https://www.yenisafak.com/secim-1965/secim-sonuclari> Erişim Tarihi: 21 Ocak 2020.

Yeni Şafak, “1969 Genel Seçim Sonuçları”, <https://www.yenisafak.com/secim-1969/agri-ili-secim-sonuclari>, Erişim Tarihi: 23 Ocak 2020.

Yeni Şafak, “1954 Seçim Sonuçları”, <https://www.yenisafak.com/secim-1954/agri-ili-secim-sonuclari> Erişim Tarihi, 17 Ocak 2020.